

УДК 336.131.7

*Є. В. Талавіра,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту,
Державний університет інфраструктури та технологій, м. Київ*

ДОСЛІДЖЕННЯ РИЗИКІВ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

*E. V. Talavira
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor, Department of
Finance and Credit, State University of Infrastructure and Technologies, Kyiv*

RISK SURVEY IN THE SYSTEM OF FINANCIAL SAFETY MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

У статті розглянуто актуальні питання фінансової безпеки підприємств. Визначено фактори впливу на неї суб'єктів господарювання. Окреслені особливості управління фінансовою безпекою та вплив на неї фінансових ризиків. Досліджено сутність фінансової безпеки, основні характеристики та утворення фінансових ризиків. Розглянуто складові загальної системи управління безпекою підприємства. Підкреслено, що існування фінансової безпеки є однією з найважливіших умов забезпечення стійкого зростання підприємства та запорукою формування позитивних результатів його фінансової діяльності. Запропоновано заходи щодо зменшення впливу фінансових ризиків на результати фінансово-господарської діяльності підприємств. Зроблено наголос на необхідність використання методичних підходів щодо нейтралізації ризиків, як останнього етапу у структурі моделі управління фінансовими ризиками суб'єкта господарювання, визначено теоретико-методологічні та практичні основи управління фінансовими ризиками на стадії їх нейтралізації. Обґрунтовано можливі варіанти виявлення й оцінювання рівня загроз фінансовій безпеці суб'єкта господарювання.

The article deals with actual issues of financial security of enterprises. The factors influencing the subjects of management on it are determined. The features of financial security management and its financial risks are outlined. The essence of financial security, the main characteristics and the formation of financial risks are investigated. The components of the general system of enterprise safety management are considered. It was emphasized that the existence of financial security is one of the most important conditions for sustainable growth of the enterprise and a guarantee of the formation of positive results of its financial activity. Measures to reduce the impact of financial risks on the results of financial and economic activity of enterprises are proposed. The emphasis was placed on the necessity of using methodological approaches to risk neutralization as the last stage in the structure of the financial risk management model of the subject of economic activity, the theoretical and methodological and practical bases of management of financial risks at the stage of their neutralization were determined. Possible variants of detection and estimation of the level of threats to the financial security of the subject of management are substantiated.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансовий ризик, ризик-менеджмент, оцінка ризиків, управління фінансовими ризиками.

Keywords: financial security, financial risk, risk management, risk assessment, financial risk management.

Постановка проблеми. Фінансова діяльність підприємства в усіх його формах пов'язана з численними ризиками, ступінь впливу яких на результати цієї діяльності істотно зростає з переходом до ринкової економіки. Ризики, що супроводжують фінансову діяльність підприємства, виокремлюють у спеціальну групу фінансових ризиків. Вони відіграють найбільш значущу роль у загальній сукупності ризиків підприємства. Збільшення впливу фінансових ризиків на результати фінансової діяльності підприємства пов'язане зі швидкою змінюваністю економічної ситуації в країні і кон'юктури фінансового ринку, розширенням сфери фінансових відносин, появою нових, для нашої господарської практики, фінансових технологій, інструментів, тощо.

На сучасному етапі розвитку економіки важливою та життєво необхідною є проблема забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання. Особливо ця проблема загострюється у періоди фінансової кризи. Фінансова безпека підприємства залежить від стану фінансової безпеки країни.

У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі велику увагу приділено дослідженню сутності ризиків і загроз, які впливають на фінансову безпеку суб'єктів господарювання. Разом з тим до сих пір не розкрито сутності ризиків і загроз безпеки підприємства, їх вплив на економічну безпеку підприємств, не знайдено методів захисту або пом'якшення наслідків ризиків. Відносно кожної з вказаних проблем до сих пір практично немає однозначних висновків

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній економічній літературі ставлення до категорії економічного ризику було специфічним. Актуальним аналіз фактора ризику став лише у пострадянському просторі. У новітній історії питанням ризику займалися такі вчені-економісти, як О.П.Альгін, П.П.Грабовий, В.І.Успенко, І.Т.Балабанов.

Практичні аспекти теорії ризику розглядаються у працях: О.Б.Ширинської, В.В. Аленічева, О.І.Ястремського та ін.

Значний внесок у визначення місця і ролі фінансових ризиків у системі управління фінансовою безпекою підприємств зробили такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як О. І. Барановський, І. А. Бланк, К. С. Горячева, А. О. Сліфанов, М. М. Єрмошенко, О. М. Марченко, Н. Й. Реверчук та інші.

Метою дослідження є окреслення сутності і змісту фінансових ризиків, а також теоретичних засад фінансової безпеки підприємств та визначення впливу фінансових ризиків в системі управління фінансовою безпекою.

Виклад основного матеріалу. Підприємницька діяльність завжди пов'язана з ризиком. Як правило, найбільший прибуток приносять операції з підвищеним рівнем ризику. Але, водночас, зі збільшенням рівня ризику зростає загроза втрати фінансової стійкості й банкрутства підприємства.

На сьогодні, на жаль, немає цілісної теорії фінансових ризиків ні в економічній й науці, яка розробляє методи їх забезпечення і подолання, ні у правознавчій, яка мала б обґрунтувати комплексну систему правових методів захисту суб'єктів та учасників фінансової сфери від їх негативного впливу.

Древньогрецьке слово «ризик» буквально означає «стрімка скеля», що підкреслює потенційну реальність небезпеки, якщо ігнорувати очевидність загроз при гірських походах [6].

На основі напрацювань вітчизняних та зарубіжних учених у теорії сформульовано визначення ризику. Ризик – це ймовірність настання певної події, результатом якої можуть бути втрати очікуваної економічної (фінансової) користі або прямих збитків [8].

У науковій літературі ризик ототожнюється із сумнівними операціями, тобто очікуванням втрат, які можуть відбутися внаслідок неправильно обраного рішення. «Ризик – це не що інше, як імовірний збиток, що завдається здійсненням певного рішення» [6].

Складність класифікації господарських ризиків полягає в їх різноманітності. Господарюючі суб'єкти, що в процесі свого функціонування відчувають вплив різних видів ризиків, можуть управляти ними, тобто прогнозувати настання ризикової події і вживати заходи щодо зниження ступеня ризику.

Ефективність організації управління ризиками залежить від ідентифікації їх місцезонального у загальній системі.

Сьогодні немає єдиного підходу до визначення сутності фінансових ризиків, вибору методів та способів їхньої мінімізації. Щоб покращити розвиток підприємств та господарювання в цілому, необхідно розробити, впровадити конкретні методики та напрямки управління фінансовими ризиками на практиці, які допоможуть вітчизняним підприємствам скоротити негативні наслідки їхнього прояву та підвищити ефективність функціонування й прибутковість.

Загалом, вивчення теоретичних, методологічних та практичних основ управління фінансовими

ризиками суб'єкта господарювання на стадії їх нейтралізації, передбачає опрацювання сукупності проблемних питань, які можна об'єднати в наступні узагальнюючі групи, зокрема [10]:

- визначення поняття нейтралізації ризику та аналіз явища толерантності;
- обґрунтування базових цілей нейтралізації ризику, а також встановлення фінансово-правових наслідків такої нейтралізації;
- обґрунтування якісних та кількісних параметрів реалізації стратегії уникнення ризику;
- використання страхування для нейтралізації фінансових ризиків суб'єкта господарювання;
- аналіз критеріїв диверсифікації та її вплив на величину фінансових ризиків, що утримуються суб'єктом господарювання;

Однією із найважливіших умов забезпечення стійкого зростання підприємства та формування позитивних результатів його фінансової діяльності є існування ефективної системи фінансової безпеки, яка забезпечить захист підприємства від загроз.

На даний час господарюючі суб'єкти економіки, незалежно від форми власності, характеризуються наявністю постійного ризику та загроз, що пов'язані з динамікою зовнішнього та внутрішнього середовища їх функціонування. Підвищення рівня ризиків підприємницької діяльності потребує від суб'єктів господарювання формування середовища фінансової безпеки, визначення основних факторів впливу на їх безпеку.

В даний час фінансова безпека України знаходиться під загрозою. Адже всі складові забезпечення фінансової безпеки знаходяться в незадовільному стані. Банківська система України належить іноземним інвесторам, не створена єдина податкова система, постійною є розбалансованість державного бюджету. Все це та багато іншого створює загрозу фінансовій безпеці України, а, отже, і фінансовій безпеці підприємств, як основних компонентів економіки держави.

На сьогоднішній час існують такі формулювання сутності поняття «фінансова безпека підприємства». Реверчук Н. Й. вважає, що «фінансова безпека – це захист від можливих фінансових втрат і попередження банкрутства підприємства, досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів» [9].

Горячева К.С. визначає фінансову безпеку підприємства як «...такий його фінансовий стан, котрий характеризується збалансованістю і якістю фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до загроз, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, а також забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи» [3].

Спіфанов А.О. у монографії дає таке визначення: «Фінансова безпека підприємства – це здатність суб'єкта підприємництва здійснювати свою господарську, в тому числі й фінансову, діяльність ефективно і стабільно протягом невизначеного періоду часу шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього та зовнішнього середовищ» [5].

На думку російського вченого І. О. Бланка, «Фінансова безпека підприємства – це кількісно і якісно детермінований рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільний захист його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого розвитку у майбутньому та перспективному періоді» [2].

До внутрішніх небезпек і загроз, що впливають на фінансову безпеку, відносяться навмисні або випадкові помилки менеджменту у сфері управління фінансами підприємства, пов'язані з:

1. Вибором стратегії підприємства.
2. Управлінням й оптимізацією активів і пасивів підприємства (розробка, впровадження і контроль управління дебіторською й кредиторською заборгованостями, вибір інвестиційних проектів і джерел їх фінансування, оптимізація амортизаційної й податкової політики).

До зовнішніх загроз можна віднести:

1. Скупку акцій, боргів підприємства небажаними партнерами чи підставними компаніями.
2. Наявність значних фінансових зобов'язань у підприємства (як великої кількості позикових засобів, так і великих заборгованостей підприємству).
3. Нерозвиненість ринків капіталу та їхньої інфраструктури.
4. Недостатньо розвинену правову систему захисту прав інвесторів і виконання законодавства.
5. Кризу грошової і фінансово-кредитної систем.
6. Нестабільність економіки.
7. Недосконалість механізмів формування економічної політики держави.

Джерелами негативних впливів на фінансову безпеку підприємства можуть бути:

1. Свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання (органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств-конкурентів).
2. Збіг об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури на ринках даного підприємства, наукові відкриття й технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо).

Залежно від суб'єктної обумовленості негативні впливи на фінансову безпеку можуть мати об'єктивний і суб'єктивний характер.

Об'єктивними обставинами вважаються такі негативні впливи, які виникають не з вини конкретного підприємства або його окремо взятих працівників.

Суб'єктивними вважаються такі негативні впливи, які виникають внаслідок неефективної роботи підприємства в цілому або окремих його працівників (насамперед керівників і функціональних менеджерів).

Отже, для забезпечення фінансової безпеки підприємства необхідно вирішити такі завдання:

- ідентифікація небезпек і погроз підприємству;
- визначення індикаторів фінансової безпеки підприємства;
- розробка системи моніторингу фінансової безпеки;
- розробка заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки підприємства (як в короткостроковому, так і в довгостроковому періоді);
- контроль за виконанням заходів, що відбуваються на підприємстві;
- аналіз виконання заходів, їх оцінювання, коректування;
- ідентифікація небезпек і загроз підприємству й коректування індикаторів залежно від зміни стану зовнішнього середовища, цілей і завдань підприємства.

Наведемо основні характеристики загрози фінансовій безпеці підприємства. По-перше, така загроза має об'єктивний характер і найбільш притаманна діяльності підприємства саме в умовах ринкової економіки. Вона супроводжує майже всі види фінансових операцій і напрямів фінансової діяльності будь-якого підприємства. Об'єктивний характер загрози фінансовій безпеці проявляється незалежно від того, враховується вона суб'єктами забезпечення фінансової безпеки чи ні.

Як об'єктивне явище загроза фінансовій безпеці є формою виразу суперечностей між фінансовими інтересами підприємства та його зовнішньо-фінансовим середовищем.

Джерелом загроз є певні негативні чинники й умови функціонування фінансової системи підприємства - це може бути один чинник (умова) або їхня сукупність. Однак джерелом загрози є не негативний чинник, а його деструктивна дія на можливості реалізації конкретних фінансових інтересів підприємства і забезпечення його фінансової безпеки.

Така негативна дія чинника має ймовірнісний характер, це обов'язковий атрибут будь-якої загрози фінансовій безпеці підприємства. В результаті негативного впливу загрози її дія наносить безпосередній або опосередкований збиток підприємству. Цей збиток може мати форму прямої втрати (втрату доходу, капіталу тощо) або непрямой (упущена вигода, зниження фінансової репутації підприємства тощо).

Слід також підкреслити ще одну особливість загрози фінансовій безпеці підприємства – це її непостійний характер, тому що загроза може змінюватися в процесі розвитку підсистеми забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Суттєвою методологічною проблемою є з'ясування взаємозв'язку категорій «фінансовий ризик» і «загроза фінансовій безпеці».

Виходячи з аналізу цих категорій, можна вважати, що:

- ризик щодо загрози – категорія первинна, тоді як загроза – вторинна і випливає з ризику. Навіть можна сказати, що загроза – це конкретизований (виявлений) ризик;
- ризик – категорія загальна, неконкретна, це те, що ще не виявлено. Загроза це те, що виявлено, тобто категорія конкретна;
- ризик наявний завжди, коли є фінансова діяльність, тоді як загроза може бути, а може і не бути, виникає тільки за наявності певних умов;
- залежність між рівнями ризику і фінансової безпеки зворотна: чим вищий рівень фінансового ризику, тим нижчим є рівень фінансової безпеки і навпаки.

Слід підкреслити, що категорія фінансового ризику стосовно забезпечення фінансової безпеки включає дві важливі складові, а саме:

- 1) виявлення й оцінювання (має експертний, імовірнісний характер);
- 2) управління фінансовим ризиком.

Останнє означає передбачення можливих критичних фінансових ситуацій для того, щоб попередити, мінімізувати наслідки ризиків.

Фінансовий ризик виступає насамперед як можлива небезпека невдачі дій, що вживаються стосовно забезпечення фінансової безпеки підприємства.

З цього випливає, що головною метою управління фінансовими ризиками має бути забезпечення фінансової безпеки підприємства в процесі його функціонування і розвитку та запобігання зниженню його ринкової вартості. Саме у цьому положенні полягає методологічний зв'язок фінансового ризику і фінансової безпеки на рівні підприємства.

Одним з головних елементів фінансової безпеки підприємства є управління фінансовими ризиками. Управління ризиком у цілях фінансової безпеки включає в себе такі методи:

- усунення або запобігання ризику. Очевидно, що потрібно уникати ризику невиконання зобов'язань, неповернення кредиту та інше;

- зменшення несприятливого впливу тих чи інших факторів на результати виробництва і в цілому підприємницької діяльності;

- передача або переведення ризику шляхом його страхування;

- оволодіння ризиком. Це найбільш дієвий метод ризикового менеджменту, застосування якого доцільно і навіть необхідно, коли потенційні втрати незначні, коли робиться все можливе для попередження або зниження шкоди від впливу непередбачених обставин.

Застосовуючи сучасні методи стратегічного управління, підприємства повинні змінювати існуючий фінансового-господарський механізм, розробляти та реалізовувати фінансову стратегію, за допомогою якої досягатиметься фінансова безпека підприємства.

Загалом існує п'ять можливих стратегій, які можуть бути використані для оптимізації рівня фінансових ризиків при побудові фінансової стратегії підприємства:

1) відмова від видів діяльності, які містять визначене джерело фінансового ризику;

2) прийняття відповідальності за ризик фінансової стратегії з гарантією повної компенсації втрат за рахунок власних джерел;

3) продаж і перекладання відповідальності за фінансовий ризик на інших осіб (зокрема страхові організації);

4) скорочення або попередження можливих негативних наслідків від фінансового ризику за допомогою попереджувальних заходів;

5) орієнтація діяльності на фінансовий ризик, тобто використання усіх видів ресурсів в одній сфері діяльності з метою отримання прибутку при високому рівні ризику [1].

В основі забезпечення фінансової безпеки підприємства лежить концепція системного поєднання функцій контролю, планування, зворотного зв'язку та інформаційного забезпечення.

Сутність контролінгу фінансової безпеки підприємства визначено як самоорганізовану систему, яка забезпечує інтеграцію, організацію і координацію всіх фаз управління фінансовою безпекою підприємства.

Основними функціями контролінгу фінансової безпеки підприємства є планування, інформаційне забезпечення, контроль, аналіз.

Процес планування забезпечення фінансової безпеки включає: оцінку загроз економічній безпеці, що мають політико-правовий характер; оцінку поточного рівня забезпечення фінансової безпеки; оцінку ефективності запобігання можливій шкоді від негативних дій; планування комплексу заходів із забезпечення фінансової безпеки і розробку рекомендацій стосовно його реалізації; бюджетне планування практичної реалізації запропонованого комплексу заходів; планування корпоративних ресурсів; оперативну реалізацію запланованих дій у процесі здійснення суб'єктом господарювання фінансово-господарської діяльності.

До основних методів забезпечення фінансової безпеки підприємства слід віднести: збір та обробку аналітичної інформації про досвід та заходи забезпечення безпеки зарубіжних підприємств, аналіз, постійний моніторинг та прогнозування умов, загроз, небезпек та індикаторів фінансової безпеки.

Узагальнюючи вищесказане, можна відмітити, що фінансова безпека підприємства – це такий фінансовий стан і подальша стратегія розвитку підприємства, за яких зменшуються ризики фінансових втрат.

Висновки. Отже, ефективне управління підприємством залежить від зваженості підходів до оцінки ризиків при виборі того чи іншого управлінського рішення

У цілому сучасне підприємство повинно управляти фінансовими ризиками, котрі виникають через різні дестабілізуючі чинники. Для забезпечення фінансової безпеки і можливості передбачення ризиків на підприємстві повинна існувати система управління фінансовою безпекою підприємства в цілому.

Отже, для кожного господарюючого суб'єкта нагальним завданням є розробка дієвої стратегії розвитку фінансової безпеки, яка характеризується тісним взаємозв'язком і взаємообумовленістю її окремих складових і тому при прийнятті управлінських рішень потрібно враховувати цей взаємовплив одних факторів з іншими.

Література.

1. Білоус О.В. Сучасна світова фінансово-економічна криза як прояв тотальної кризи системи глобалізму. / О. В. Білоус // Економічний часопис. – 2008. - № 21. - С. 3.

2. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А.Бланк.–К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.

3. Горячева К.С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами»/К.С.Горячева. –К.: НАУ, 2006. – 17 с.

4. Глушевський В.В. Методологічні основи концепції управління ризиками підприємницької діяльності / В. В. Глушевський // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 57–72.

5. Єпіфанов А.О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ [Текст]: монографія / [А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін.]; за заг. редакцією д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова.–Суми:ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009–295с.
6. Коваленко В.В. Фінансові ризики та шляхи їх мінімізації (правовий аспект) /В.В.Коваленко – К.: Знання, 2011. – 319 с.
7. Коваленко Л.О. Фінансовий менеджмент: навч.посіб.– 3-тє вид., виправл. і доп. /Л.О.Коваленко, Л.М.Ремньова. – К.: Знання, 2008. – 483 с.
- 8.Пікус Р.В. Управління фінансовими ризиками: навч.посіб.– 2 вид., виправл./ Р.В.Пікус – К.: Знання, 2011. – 598 с.
- 9.Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур : монографія / Н. Й. Реверчук. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.
10. Фінансові ризики та основні методи їх нейтралізації : [Електронний ресурс] / О. Бабак - Режим доступу : http://www.vuzlib.net/er/_index.htm.

References.

1. Bilous, O.V. (2008), "The current global financial and economic crisis as a manifestation of the global crisis of globalization", *Ekonomichnyi chasopys*, vol. 21, p. 3.
2. Blank, I.A. (2004), *Upravlenie finansovoj bezopasnost'ju predpriyatija* [Financial security management of the enterprise], Jel'ga, Nika-Centr, Kyiv, Ukraine, p.784.
3. Horiacheva, K.S. (2006), "Mechanism of financial security management of the enterprise", Ph.D. Thesis, 08.06.01 «Ekonomika, orhanizatsiia i upravlinnia pidpriemstvamy», NAU, Kyiv, Ukraine, p.17.
4. Hlushchevskiy, V.V. (2009), "Methodological Basis of the Concept of Business Risk Management", *Finansy Ukrainy*, vol. 10, pp. 57–72.
5. Yepifanov, A.O. and others (2009), *Finansova bezpeka pidpriemstv i bankivskykh* [Financial security of enterprises and banking institutions], DVNZ «UABS NBU», Sumy, Ukraine, p. 295.
6. Kovalenko, V.V. (2011), *Finansovi ryzyky ta shliakhy yikh minimizatsii (pravovyi aspekt)* [Financial risks and ways of their minimization (legal aspect)], Znannia, Kyiv, Ukraine, p. 319.
7. Kovalenko, L.O. and Remnova, L.M. (2008), *Finansovyi menedzhment* [Financial Management], 3rd.ed, Znannia, Kyiv, Ukraine, p. 483.
- 8.Pikus, R.V. (2011), *Upravlinnia finansovymy ryzykamy* [Financial risk management: teaching methods], 2nd.ed, Znannia, Kyiv, Ukraine, p. 598.
- 9.Reverchuk, N. Y. (2004), *Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemnytskykh struktur* [Management of economic security of business structures], LBI NBU, Lviv, Ukraine, p.195.
10. Babak, O. "Financial risks and basic methods of their neutralization", [Online], available at: http://www.vuzlib.net/er/_index.htm.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2018 р.